

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Cap. IV. Alterni cantus origo. De precatione Kyrie eleison. Eam semper & ubique in usu fuisse. Cur à Latinis graecè dicatur. Quo ritu cantari consueverit. Ipsi addita aliquot verba. Prolixae preces ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

VI. Græci duplicem habent ad altare accessum sive introitum, parvum & magnum. Parvus seu minor fit, cum Diaconus traditum sibi à Sacerdote librum Evangeliorum defert ad altare; magnum, cum Sacerdos sacra dona è prothesi ad sanctum bema solemnè ritu deportat. Parvi ritus hic est. Diaconus petit à Sacerdote benedictionem, cui ille benè precatur dicens: *Benedictum regnum Patris & Filii & Spiritus sancti, nunc & semper & in secula seculorum.* Tum à Diacono alta voce dicuntur preces, quas irenicas id est pacificas vocant, quia à precatione pro pace incipiunt. His intermiscuntur tres Antiphonæ, seu, ut illi loquuntur, tria Antiphona, vel typica, aut alia cantica juxta diei exigentiam. Quibus peractis, Sacerdos acceptum librum Evangeliorum tradit Diacono, qui egrediens è porta prothesis elevatum ante faciem suam defert per Ecclesiam præcedentibus luminaribus, & Sacerdotibus, ipsoque celebrante subsequenticibus, & *Venite adoremus Christum* alta voce concinentibus. Diaconus verò elevans & ostendens S. Evangelium dicit, *Sapientia: Regni*, monens populum, ut sapientiam teneat, quæ in Evangelio continetur, & erectus stet. Porro omnes ipsum Evangelium profunda inclinatione venerantur, & modulibus quibusdam decantatis in altari collocatur. Major introitus post dimissionem Catechumenorum initio Missæ fidelium solemniori apparatu, præsertim cum Pontifex celebrat, fieri consuevit. In porta enim, quæ prothesi proxima est, Clerici cereas faces accensas præferentes Diaconos egredientes excipiunt & præcedunt longa per Ecclesiam processione. Ipsi autem Diaconi thus continuo adolent, tum unus Sacerdos panem in disco repositum & opertum velamine gestat, & alius calicem etiam opertum ante pectus defert. Hos sequuntur Sacerdotes concelebantes more ipsorum, qui altaris sacra instrumenta, lanceam, spongiam, librum, vel facras reliquias portant, cantoribus interim hymnum cherubicum concinentibus, donec ad altare pervenientes sacra in eo dona deponunt. Hi sunt Introitus Græcorum, quos elegantè & diffusè explicant Cabasilas in expositione Liturgiæ, Simeon Thessalonicensis lib. de templo, & sanctus Germanus in theoria rerum Ecclesiasticarum.

CAPUT IV.

Alterni cantus origo. De precatione Kyrie eleison. Eam semper & ubique in usu fuisse. Cur à latinis græcè dicatur. Quò ritu cantari consueverit. Ipsi addita aliquot verba. Prolixæ preces olim post Kyrie eleison. Hymnus Gloria in excelsis à quibus compositus & auctus. Prisco more à solis Episcopis dicebatur. Insevit eidem quidam versiculi.

I. **P**ost introitum chorus divinam implorat misericordiam alternatim psallens *Kyrie eleison*. Cantum verò alternum scribit Socrates lib. 6. cap. 8. à S. Ignatio Episcopo Antiocheno in Ecclesiam introductum fuisse, ostensâ ei cœlitus Angelorum visione, qui Hymnos alter ad alterum Sanctissimæ Trinitati concinebant. Ac Theodoretus lib. 2. cap. 24. eam consuetudinem ad Flavianum & Theodorum refert, qui sub imperio Constantii Antiochiæ floruerunt: quod tamen non absolute de quocunque alterno cantu, sed de Psalmis Davidicis alternatim canendis intelligendum esse ex verbis ipsius Theodoretii colligitur. De quo ritu psallendi agens Basilii Magni Epist. 63. ad Clericos Neocæsarienses, eo restatur usos fuisse Ægyptios, utramque Lybiam, Thebæos, Palæstinos, Arabes, Phœnices, Syros, & qui ad Euphratem habitabant. Constantinopoli autem hunc morem inter Catholicos B. Joannem Chrysostomum introduxisse, asserunt Socrates lib. 6. & Sozomenus lib. 8. cap. 8. Verumtamen in monasteriis serius receptus est, nam tempore Cassiani, ut ipse scribit lib. 2. Institut. cap. 5. 8. & 10. unus in medio cæteris audientibus & tacentibus psalmos modulabatur. Quod si loquamur de Ecclesia Occidentali, Paulinus in vita Ambrosii, & Augustinus in confessionibus l. 9. cap. 6. & 7. testes sunt ab eodem S. Ambrosio id primum Mediolani institutum secundum morem Orientalium partium, cæteris per orbem Ecclesiis imitantibus. Hunc verò canendi ritum primus omnium Damasus Papa Apostolica auctoritate confirmasse dicitur, & ubique servari præcepisse. Porro ipsum *Kyrie eleison* non humana institutione, sed occulto quodam naturæ instinctu usurpari cœpisse manifestum est. Cum enim homo multis miseris ab ipsa infantia ob culpam primi parentis veluti hæ-

reditario jure subjectus sit, ad illius opem implorandam natura ipsa impellente excitatur, qui solus miseris misericordiam prestare, & tot malis oppressam sublevare potest. Ideo in veteri testamento hæc precandi formulæ frequentissimæ sunt, *Domine miserere: Miserere mei Deus: Miserere nostri Deus omnium*, & aliæ ejusdem generis. Quin etiam gentes fidei lumine destitutæ, duce proculdubio natura, à suprema omnium causa præsidium iisdem verbis postulabant, ut scribit *Atrianus l. 2. dissertat. Epistetic. 7.* dicens, *Deum invocantes precamur eum Kyrie eleison.* Primæ siquidem notiones omnibus ratione utentibus communes sunt, utque ait *Minutius Felix*, omnium iste est consensus, vulgi iste naturalis est sermo, non solius Christiani confitentis oratio. Eadem precatio in Ecclesiasticis officiis apud omnes nationes in usu est. Sæpè enim repetitur in *Jacobi Apostoli, Græcorumq; Patrum Liturgiis*; ipsamque suo idiomate usurpant *Syri, Armeni, & alii Christiani Orientales*, quorum ritus antiquissimi sunt. Quis autem à Græcis eam ad Latinos traduxerit, incertum est. *Amalarius, Strabo, Micrologus, & alii* ferè omnes *Officiorum Ecclesiasticorum explanatores* tam veteres quam recentiores, *Gregorio Magno* hoc tribuunt. Sed multis annis ante *Gregorium* viguisse hanc consuetudinem in Romana Ecclesia ex Concilio secundo *Vasensi* sub *Felice IV.* constat c. 3. *Quia*, inquit, *tam in sede Apostolica, quam etiam per totas Orientales atque Italiae Provincias dulcis & nimium salutaris consuetudo est. intronmissa, ut Kyrie eleison frequentius cum grandi affectu & compunctione dicatur; placuit etiam nobis, ut in omnibus Ecclesiis nostris ista tam sancta consuetudo & ad Matutinos, & ad Missas, & ad Vesperam Deo propitio intronmittatur.* Imò ipse *Gregorius lib. 7. epist. 64. ad Joannem Syracusanum*, respondens quorundam murmurationibus, qui dicebant, ipsum velle in Romanam Ecclesiam ritus Constantinopolitanæ introducere, ait: *Kyrie eleison nos neque diximus, neque dicimus sicut à Græcis dicitur: quia in Græcis simul omnes dicunt; apud nos autem à Clericis dicitur, & à populo respondetur: & totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur.* Quod autem *Gregorius* asserit, à Græcis simul dici, id nunc etiam observant; universus enim cœtus simul concinit *Kyrie eleison.* Ex his item *Gregorii* verbis patet, olim toties dici consuevisse *Christe eleison*, quoties *Kyrie* dicebatur: at nunc ter tantum *Christe*, sexies *Kyrie* dicimus.

Cur verò hæc supplicatio græcè potius quam latine à latinis dicatur, varias comminiscuntur rationes sacrorum rituum expositores, quas non est mei instituti examinare. Dicunt Latini in *Missâ Kyrie eleison* græcè, dicunt etiam Hebræicè *Amen, Alleluja, Sabaoth, & Osanna*: quia fortassis sic ab initio Ecclesiasticarum precum institutores voces istas usurparunt, ut ostenderent, unam esse Ecclesiam, quæ ex Hebræis & Græcis primum, deinde ex Latinis coadunata est: vel quia mysteria nostræ fidei tribus hæcè linguis ab Apostolis & Evangelistis, eorumque immediatis Successoribus conscripta fuerunt: quæ quidem lingua in titulo crucis quodammodo consecratae sunt. Sed quæcumque fuerit causa hujus institutionis, certissimum est, eam antiquissimam esse. Nam *Augustinus Epist. 178.* quæ est publica ipsius altercatio cum *Pascenio Ariano*, testatur, quod, sicut hæc voce *Homousson* à cunctis fidelibus una creditur *Trinitatis substantia*; ita ista *Kyrie eleison* unius Dei natura à cunctis Latinis & barbaris rogatur ut misereatur. Tum ait licere non solum barbaris lingua suæ, sed etiam Romanis dicere *si hora armenæ*, quod interpretatur *Domine miserere*, lingua scilicet Gothica, quam Roma à Gothis capta didicerat.

II. In quorundam monasteriorum libris M. SS. ad usum chori vidi ipsum *Kyrie* interpositis quibusdam clausulis interpolatum, quas privata auctoritate introductas puto. Legi in *Chronico Angliæ* sub nomine *Joan. Bromtoni Abbatis Cisterciensis* inter *X.* scriptores rerum Anglicarum edito p. 879. *B. Dunstanum* semel soporatum *Angelos* audivisse cum suavi nota *Kyrie eleison* psallentes, cujus modulus harmoniæ adhuc, inquit, continet tropus ille apud Anglos famosus, *Kyrie eleison splendens*, qui in majoribus festis Sanctorum cantari solet. Sed de harmonia, non de tropo hic sermo est; nam sæculo X. quo *Dunstanus* vixit, non credo hujusmodi tropos in usu fuisse, quorum nulla mentio ante sæculum XIII. reperitur. Insuper sunt ut plurimum, nec bene sensui coherent. Quidam extant in *Missali Romano* sub Pontificatu *Pauli III.* edito *Lugduni* hæc prefixa inscriptione. *Sequuntur quedam devota verba super Kyrie eleison, Sanctus, & Agnus Dei; ibi ob nonnullorum Sacerdotum pascentiam devotionem posita, licet non sint de Ordinario Romanae Ecclesiæ, tamen in certis Missis ibi. annotatis licitè dicenda.* Aliquot in exemplum subjiciam ex eodem *Missali*, & ex l. 3. *Elucidatorii Ecclesiastici Jodoci Clivovæi*, itemq; ex *Missali M. S. Bibliothecæ Vaticanæ Palat. n. 501.*

In festis Solemnibus.

Kyrrie fons bonitatis, à quo bona cuncta procedunt, *eleison.*

Kyrrie qui pati natum mundi pro crimine, ipsum ut salvaret, misisti, *eleison.*

Kyrrie qui septiformis das dona Pneumatis, à quo cœlum & terra replentur, *eleison.*

Christe unice Dei Patris genite, quem de Virgine nasciturum mirificè Sancti prædixerunt Prophetæ, *eleison.*

Christe agie, cœli compos regis, cui melos gloriæ semper affans pro munere Angelorum decantat apex, *eleison.*

Christe cœlitus adis nostris precibus, quem pronis mentibus in terris devotè colimus ad te pie Jesu clamantes, *eleison.*

Kyrrie spiritus alme coharens Patri Natoque, unius usq; consistendo, flans ab utroque, *eleison.*

Kyrrie qui baptizato in Jordanis unda Christo effulgens specie columbina apparuisti, *eleison.*

Kyrrie ignis divine pectora nostra succende, ut digni pariter proclamare possimus semper, *eleison.*

In festivitibus Christi Domini nostri.

Kyrrie cunctipotens genitor Deus omnicauctor, *eleison.*

Fons & Origo boni, pius, luxque perennis, *eleison.*

Salvificet pietas tua nos bone rector, *eleison.*

Christe Dei splendor, virtus, Patriisque Sophia, *eleison.*

Plasmatis humani sator, lapsi reparator, *eleison.*

Ne tua damnetur Jesu factura benigne, *eleison.*

Amborum sacrum spiramen, nexus, amorque, *eleison.*

Purgator culpæ, veniæ largitor optime, *eleison.*

Offensas dele, sacro nos munere reple, *eleison.*

In festis B. Mariæ Virginis.

Kyrrie virginitatis amor, inclite Pater, & creator Mariæ, *eleison.*

Kyrrie, qui nasci Natum volens de Virgine, corpus elegisti Mariæ, *eleison.*

Kyrrie qui septiformi repletum Pneumate pectus consecrasti Mariæ, *eleison.*

Christe unice de Maria genite, quem de Virgine nasciturum stirpis Davidicæ sancti prædixerant Prophetæ, *eleison.*

Christe usq; gigas fortis geminæ, qui pro homine homo sine virili semine produisti de ventre Mariæ, *eleison.*

Christe cœlitus adis nostris laudibus, quas pro viribus ore, corde, actuque psallimus, proles pie Jesu Mariæ, *eleison.*

Kyrrie Spiritus alme, amborum nexus, amorque, cœlestis gratiæ rorem infudisti Mariæ, *eleison.*

Kyrrie, qui incarnato de Mariæ carne Christo sub nostra specie, semper florem servas Mariæ, *eleison.*

Kyrrie simplex & summe, Chrismate sacro nos reple, ut digno carmine decantemus laudes Mariæ, *eleison.*

In aliis Festivitibus.

Kyrrie rex genitor ingenite, vera essentia, *eleison.*

Kyrrie, luminis fons, rerumq; conditor, *eleison.*

Kyrrie, qui nos tuæ imaginis signasti specie, *eleison.*

Christe Deus formæ humanæ particeps, *eleison.*

Christe lux oriens, per quem sunt omnia, *eleison.*

Christe, qui perfecta es sapientia, *eleison.*

Kyrrie spiritus vivifice, vitæ vis, *eleison.*

Kyrrie utriusque vapor, in quo cuncta, *eleison.*

Kyrrie expurgator scelerum & largitor gratiæ, quem sumus propter nostras offensas nos non relinquere, consolator dolentis animæ, *eleison.*

Dominicis diebus.

Orbis factor, rex æterne, *eleison.*

Pietatis fons immense, *eleison.*

Noxas nostras omnes pelle, *eleison.*

Christe, qui lux es mundi, dator vitæ, *eleison.*

Arte læsos dæmonis intruere, *eleison.*

Conservans te credentes, confirmansque, *eleison.*

Patrem, Natum, teque Flamen utrorumque, *eleison.*

Deum scimus unum, atque trinum esse, *eleison.*

Clemens nobis adis Paraclite, ut vivamus in te, *eleison.*

Omitto alia ejus generis, quibus homines simplices majus obsequium ac solemniorem cultum se Deo exhibere arbitrabantur.

III. Post *Kyrrie* *eleison* sequitur hymnus *Gloria in excelsis Deo*, si dicendus sit, alioquin præmissa populi salutatione *Dominus vobiscum* dicitur oratio, sive collecta, de quibus sigillatim agendum erit, si prius notavero, olim diebus, quibus omittitur *Gloria in excelsis*, immediatè post *Kyrrie* prolixas preces pro omni statu hominum recitari consuevissent, his prorsus similes, quas Irenicus sive Diaconicas Græci vocant, & initio Liturgiæ Diacono præcinente, choro respondente decantant.

Permanet hic ritus in Ecclesia Latina usque ad sæculum IX. ut observat Goar in notis ad Missam Chryostomi n. 62. & nunc etiam permanet in Ecclesia Mediolanensi diebus Dominicis Quadragesimæ. Sicut enim alibi ostensum est, veteris Ecclesiæ mos fuit, ut officium cum Missa conveniret, ac propterea quibus diebus preces in officio dicebantur, in Missa quoque dici solebant. Agit de his Columbanus in Regula cap. 7. ubi modum psallendi describens à Senioribus statutum ait, „Cum versiculorum augmento inter-
 „venientium pro peccatis primum nostris, dein-
 „de pro omni populo Christiano, deinde pro
 „Sacerdotibus & reliquis Deo consecratis sacræ
 „plebis gradibus, postremò pro elemosynas
 „facientibus, postea pro pace Regum, novis-
 „simè pro inimicis, ne illis Deus statuatur in pec-
 „catum quod persequuntur nos & detrahunt
 „nobis, quia nesciunt quid faciunt. Has autem
 preces pro variis rebus & personis compositas
 Diaconus in Missa pronunciare solebat; Diaconi
 namque, ut ait Concilium Aquileiense sub
 Stephano Papa cap. 7. „clarâ voce in modum
 „præconis admonent cunctos sive in orando, sive
 „in flectendo genua, sive in psallendo, sive in
 „lectionibus audiendis. Auctor antiquitatum
 Liturgicarum tom. 3. pag. 307. harum precum
 hanc formulam affert, quam Missalem Litaniam
 vocat, ex antiquo Codice Bibliothecæ Fulden-
 sis à Wicelio transcriptam.

*Dicamus omnes ex toto corde, totaque mente: Do-
 mine exaudi & miserere.*

*Qui respicis terram, & facis eam tremere. Oramus
 te Domine exaudi & miserere.*

*Pro altissima pace & tranquillitate temporum no-
 strorum. Oramus te Domine, &c.*

*Pro sancta Ecclesia Catholica, quæ est à finibus us-
 que ad terminos orbis terrarum. Oramus te.*

*Pro Patre nostro Episcopo, pro omnibus Episcopis
 ac Presbyteris & Diaconis, omnique clero. Ora-
 mus te Domine.*

*Pro hoc loco & habitantibus in eo. Oramus te Do-
 mine.*

*Pro piissimo Imperatore & toto Romano exercitu.
 Oramus te Domine.*

*Pro omnibus qui in sublimitate constituti sunt, pro
 virginibus, viduisque & orphanis. Oramus te
 Domine.*

*Pro penitentibus & catechumenis. Oramus te Do-
 mine.*

Pro his qui in sancta Ecclesia fructus misericordiæ

*largiuntur. Domine Deus virtutum exaudi pre-
 ces nostras. Oramus te Domine.*

*Sanctorum Apostolorum & Martyrum memores su-
 mus, ut orantibus eis pro nobis veniam merea-
 mur. Oramus te Domine.*

*Christianum ac pacificum nobis sinem concedi à Do-
 mino comprecamur. Præsta Domine, præsta.*

*Et divinum in nobis permanere vinculum charitatis,
 Dominum comprecamur. præsta Domine, præsta.*

*Conservare sanctitatem ac puritatem catholicæ fidei,
 sanctum Deum comprecamur. præsta Domine,
 præsta.*

Dicamus omnes, Domine exaudi & miserere.

His similes sunt preces, quæ ritu Ambrosiano
 hodie dicuntur Dominica prima Quadragesi-
 mæ immediatè ante Collectam, incipiente
 Diacono & choro respondente.

*Divina pacis & indulgentiæ munere supplicantes
 ex toto corde & ex tota mente precamur te. Do-
 mine miserere.*

*Pro Ecclesia Sancta Catholica, quæ hic & per uni-
 versum orbem diffusa est, precamur te. Domine
 miserere.*

*Pro Papa nostro N. & Pontifice nostro N. & omni-
 clero eorum, omnibusque Sacerdotibus ac mini-
 stris precamur te. Domine miserere.*

*Pro famulis tuis N. Imperatore, & N. Rege, Duce
 nostro, & omni exercitu eorum precamur te.
 Domine miserere.*

*Pro pace Ecclesiarum, vocatione gentium, & quiete
 populorum precamur te. Domine miserere.*

*Pro civitate hac & conservatione ejus, omnibusque
 habitantibus in ea precamur te. Domine miserere.*

*Pro aëris temperie ac fructu & fecunditate terra-
 rum precamur te. Domine miserere.*

*Pro virginibus, viduis, orphanis, captivis, ac peni-
 tentibus precamur te. Domine miserere.*

*Pro navigantibus, iter agentibus, in carceribus, in
 vinculis, in metallis, in exiliis constitutis pre-
 camur te. Domine miserere.*

*Pro his qui diversis infirmitatibus desinentur, qui-
 que spiritibus vexantur immundis, precamur te.
 Domine miserere.*

*Pro his qui in sancta Ecclesia tua fructus misericordi-
 æ largiuntur, precamur te. Domine miserere.*

*Exaudi nos Deus in omni oratione atque deprec-
 atione nostra, precamur te. Domine miserere.*

Dicamus omnes, Domine miserere.

Aliæ hujusmodi deprecationum formulæ ex-
 tant apud Clementem lib. 8. confit. Apostolicæ
 & in Liturgiis Græcorum, quæ cum supra scriptis
 ferè coincidunt. Porro Diaconus eas recitaturus
 ascen-

ascendebat ambonem ut notat Goar in ordine sacri ministerii n. 27. atque id observant Græci. Quod si desit ambon, in Ecclesiæ medio stat, ejusque centrum quæ ad se pertinent recitaturus occupat, quasi vicarium ambonis locum.

De Hymno Gloria in excelsis.

IV. **Q**uia initium hujus hymni in Nativitate Salvatoris nostri Jesu Christi ab Angelis decantatum fuit, inde Angelici nomenclaturam accepit. Apud verò inter hymnos numeratur, quia omnia illi conveniunt, quæ ad hujus constitutionem requiruntur, cantus scilicet in laudem Dei. Præclare Augustinus in psal. 148. „ Si laudas „ Deum & non cantas, non dicis hymnum. Si „ laudes quod non pertinet ad laudem Dei, etsi „ cantando laudes, non dicis hymnum. Hymnus „ ergo tria ista habet, & canticum, & laudem „ & Dei. Addidit Beda præf. in psalmos aliam conditionem, ut sit metricè scriptus; sed hanc non requiri ad rationem hymni, constans est Sapientium sententia, idque præter alios adnotavit Cælius Rhodiginus lib. 7. antiq. lect. cap. 5. exemplo Platonis, apud quem in Symposio & in Phædro hymni leguntur solutâ oratione: utque alia desint exempla, hic solus sufficit de quo hic loquimur; nam ab omnibus antiquis Patribus hymnus nuncupatur. Plura de hymnis, eorumque usu ex sacris & profanis scriptoribus congesti in meo tractatu de divina Psalmodia Cap. XVI. §. 9. Nullus autem hoc nobilior reperiri potest, sive auctorem respiciamus, sive antiquitatem, sive usum, sive tandem divinarum laudum, quæ in eo cantantur, excellentiam & sublimitatem. Nam quid nobilior, ut cætera omitam, quam quod Deo gratias agimus propter magnam gloriam suam? Hoc videlicet idem est si diceremus, Tibi propter te gratias agimus, non propter bonum nostrum quod inde emanat, sed propter gloriam tuam: quia gloria tua hæc est sanctificatio nostra, & ad unam tui gloriam est, quod sancti sumus: quia sanctificans nos, participes nos facis gloriæ tuæ in via & in patria; atque ideo nostra interest, quod magni & gloriosi Domini servi sumus; eamque ubique propagari, ac ea te perfui magis gaudemus, quam si nostra esset; quia tu solus laudabilis & gloriosus, & nulla est vera gloria extrâ te. Prima hujus hymni verba. *Gloria in excelsis Deo; & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, è celo ad nos Angelorum voce derivata sunt; cætera quis

addiderit, incertum est. Quidam Apostolis tribuunt, eò quod integer habeatur lib. 7. *Constit. Apost. cap. 47.* sed jam norunt viri docti, quid de illarum Constitutionum auctore & ætate sentiendum sit. Alii auctorem faciunt Telesphorum Papam, qui vivebat anno Christi 150. ejusque sententiæ sunt Sigebertus in Chronico, & Innocentius III. l. 2. *de mysteriis Missæ cap. 20.* Alii Symacho adscribunt, qui anno quingentesimo Christi floruit. Plerique recentiores sequuti Alcuinum c. 40. Hugonem Victorinum l. 2. *de div. offic. c. 11.* Remigium Antisthodorensem in *expositione Missæ*, Honorium in *Gemma lib. 1. c. 87.* & Joannem Beletum lib. *de div. offic. c. 36.* à B. Hilario Pictaviensi Episcopo completum fuisse asseverant: sed in vita & scriptis Hilarii, & in scriptoribus, qui quatuor post ipsum sæculis floruerunt, nullum hujus rei vestigium extat: atque insuper observo Athanasium, qui synchronus Hilario fuit, ejus meminisse lib. *de Virginitate* versus finem his verbis: *Matutino tempore hunc psalmum dicitis, Deus Deus meus; ad te de luce vigilo. Ubi diluculum fuerit, hunc recitabis, Benedicite omnia opera Domini Domino, hymnumque dicitis Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in hominibus bonæ voluntatis. Laudamus te: Benedicimus te: Adoramus te: & quæ sequuntur.* Ex quibus jam eo tempore usitatum fuisse, & per varias regiones dispersum. Cautius loquuti sunt Patres Concilii IV. Toletani, qui can. 12. ajunt: *Reliqua quæ sequuntur post verba Angelorum Ecclesiasticos Doctores composuisse, quicumque illi fuerint.* Auctor libri Pontificalis in vita Telesphori ait ipsum constituisse, ut ante Sacrificium hymnus diceretur Angelicus, hoc est *Gloria in excelsis Deo*, sed non dicit ipsam reliqua adjecisse: & tunc forsitan verba tantum evangelica in usu erant, sicut extant in Liturgia Jacobi, non autem integer hymnus. Symmachus verò præcepit, ut omni die Dominico, & in natalitiis Martyrum diceretur: nam Telesphorus in Missâ tantum nocturna Nativitatis Domini cantari decreverat, si vera sunt, quæ Sigebertus & Innocentius prædicti tradunt. Statutum autem Symmachi ad totum hymnum extenditur, qui jam antea compositus erat, ut ex Athanasio ostendimus. Etherius Episcopus & Beatus Presbyter lib. 1. adversus Elipandum Archiepiscopum Toletanum, consuevisse ajunt in Hispania cantari ritu Mozorabico, de quo ibi loquuntur, Dominicis diebus & in quibusdam festivitibus. A Græcis magna doxologia nuncupatur, &

ab iisdem in matutinis laudibus recitatur. Jubent quoque dici ad Laudes toto tempore Paschali S. Valerianus Episcopus Arelatenfis, qui vivebat anno 550. & S. Tetradius in suis regulis.

V. Refert Anastasius in vita Stephani IV. statutum ab illo, ut omni die Dominico à septem, Episcopis Cardinalibus hebdomadariis, qui in Ecclesia Salvatoris observabant Missarum, solemnia super altare B. Petri celebrarentur, & Gloria in excelsis diceretur. Ratio hujus edicti est, quia olim à solo Episcopo dici poterat, à Presbyteris verd in solo die Paschatis dicebatur, ut initio libri Sacramentorum S. Gregorii legimus: non quia ad Episcopos maximè pertineat Missam celebrare, ut explicat Suarez 10. 3. in 3p. disput. 83. sect. 1. sed quia revera sic ferebat mos priscus Ecclesiae, ut soli Episcopi hunc hymnum dicerent, sicut soli in prima populi salutatione dicunt Pax vobis iis diebus, quibus Gloria in excelsis dici solet. Aded verum est, quod sapidus monui, non debere ex hodiernis moribus veterem Ecclesiae institutionem aestimari. Walfridus Strabo c. 22. Statutum est, inquit, ut ipse hymnus in summis festivitatis à solis Episcopis usurparetur, quod etiam in capite libri Sacramentorum de signatum videtur. In Bibliotheca Vaticana Palatina Cod. 495. extat antiquissimus Ordo Missae Romanae initio sic statuens, Dicitur Gloria in excelsis Deo, si Episcopus fuerit, tantummodo die Dominico, festivis diebus festis. A presbyteris autem minimè dicitur, nisi in solo Pascha. Frustrà hunc ritum convellerunt Berno Augiensis cap. 2. de rebus ad Missam spectantibus. Cur non liceat, inquit, omni die Dominico vel natalitiis Sanctorum Presbyteros illum hymnum canere, quem nato in carne Domino Angeli cecinerunt? Quod si concessum est illum cantare in Pascha secundum praeconisationem Missalis, non multò minus licitum puto in Nativitate Domini, quando primum coepit audiri ab hominibus in terris, qualiter ab Angelis canebatur in caelis. Proferantur contradictores in medium, ubinam sit à sanctis Patribus vel ab ipso Sanctissimo Papa Gregorio interdictum; & si ad haec respondere non valemus, merito manus damus. Haec ille, quem non disputare, sed obedire par erat, nam Gregorius id vetat initio libri Missalis, ut ipse Abbas Augiensis agnoscat, & illius auctoritas sufficere ei debuerat, ne contradicere audeat. Nunc vero sublata est illa restrictio, & ab omnibus idem hymnus cantatur, quod sensim introductum suspicor paulò post Bernonem, qui

vivebat anno 1040. ac deinde pro lege habitum.

VI. Scribit Jodocus Clitoveus lib. 3. Elucidatorii, huic hymno Angelico insertas fuisse quasdam particulas ex Ecclesiastica constitutione, sed quae sic ista constitutio, non liquet. Potius crediderim, privatà quorundam licentià id primò coepisse, postea invaluisse, aded ut quibusdam Missalibus hujusmodi clausulae insertae fuerint. Passim in libris ad usum chori tam editis, quam M. SS. sequens interpolatio pro Missa Beatæ Virginis reperitur. Post Domine Fili, unigenite Jesu Christe additur: spiritus & alme orphanorum Paraclite. Post Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris: Primogenitus Mariæ Virginis matris. Post suscipe deprecationem nostram: Ad Mariæ gloriam. Tum sequitur: Quoniam tu solus Sanctus, Mariam sanctificans. Tu solus Dominus: Mariam gubernans. Tu solus altissimus: Mariam coronans, Jesu Christe: cum Sancto spiritu, &c. Refert autem Paris Crassus in ceremoniali summi Pontificis inedito cap. 67. Nicolaum V. prohibuisse, ne in sua capella diceretur. Apud Pamelium in fine Tomi II. Liturgicorum duæ extant hujus hymni interpolationes, quarum prima hæc est pro die Nativitatis Domini.

Laudamus te. Laus tua Deus resonet coram te rex. Benedicimus te. Qui venisti propter nos rex Angelorum Deus. Adoramus te. Gloriosum regem Israel in throno Patris tui. Glorificamus te. Veneranda Trinitas. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. In sede majestatis tuæ. Quoniam tu solus sanctus. Deus fortis & immortalis. Tu solus Dominus. Cælestium, terrestrium, & infernorum rex. Tu solus altissimus. Rex Regum, regnum tuum solidum permanebit in æternam. Jesu Christe.

Altera est in dedicatione Ecclesiae. Gloria in excelsis Deo. Quem cives cælestes sanctum clamantes laude frequentant. Et in terra pax. Quem ministri Domini verbo incarnatum terrenis promiserant. Laudamus te. Laudibus ejus astra matutina insunt. Benedicimus te. Per quem omne sacrum & benedictio conceditur, atque augetur. Adoramus te. Omnipotens, adorande, colende, tremende, Venerande. Glorificamus te. Ut creatura creantem, plasma plasmanem, figulum figmentum. Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam. Hymnum majestati, gratias autem pietati ferentes. Domine Deus rex cælestis, &c. reliqua usque ad suscipe deprecationem nostram. Quem quisquis adoratur, in spiritu & veritate oportet adorare. Qui sedes ad dexteram Patris usque ad altissimus

alissimus Jesu Christe: Unigenite, qui es unum cum sancto Spiritu in gloria Dei Patris. Amen.

Non desunt alia exempla, sed ista superflua sunt, ut quisque agnoscat temerario quorundam ausu, seu potius simplicitate ac zelo, qui non erat secundum scientiam, inserta hæc Angelico hymno fuisse, quæ Ecclesiasticam gravitatem minimè redolent, cultumque divinum non augent, sed diminuunt.

CAPUT V.

Origo & usus Sacerdotalis salutationis Dominus vobiscum. Græcorum saluatio Pax omnibus. Episcopi quoque pacem precantur. Quare præmitti soleat ante collectam Oremus, & aliquando Flectamus genua. Collectæ nomen æquivacuum. A quo primum collecta sive orationes inventæ, & quæ forma in iis servanda. Earum conclusio explicatur. Cur dum recitantur, manus & brachia extendantur. De Laudibus quæ olim post Collectam dicebantur.

I. Sacerdos hymno Angelorum recitato salutatur populum dicens *Dominus vobiscum*, quæ saluatio è veteri Testamento in Ecclesiam derivata est. Booz enim, ut in Libro Ruth cap. 2. legimus, salutans meffores suos ait, *Dominus vobiscum*: & Propheta missus à Deo ad Asam Regem Judæ, cum victor è prælio cum exercitu suo revertetur dixit 2. Paralip. cap. 15. *Dominus vobiscum, quia fuistis cum eo.* Vim autem & efficaciam accepisse videtur ex verbis Christi, *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Quia verò tanquam pluribus dicitur *Dominus vobiscum*, decreverant olim majores nostri, ne quis celebrare præsumeret, nisi duobus saltem præsentibus & adstantibus, ut Lib. I. Cap. XIII. dictum est. Sed hoc deinde antiquatum fuit, non quia celebranti adesse credantur Angeli, ut piè scripsit Innocentius III. lib. 2. de myst. Missæ cap. 25. quasi ex hoc inferret, nunquam celebranti deesse adstantes; sed quia Minister, licet sit solus, personam gerit Ecclesie: alioquin cum quis recitat solus divi-

num officium, hanc salutationem præmittere deberet, quod quam absurdum sit, docet Petrus Damiani in libro quem de hoc argumento ex professo conscripsit, eique propterea titulum præfixit *Dominus vobiscum*. Non solum igitur qui celebrat; sed etiam qui ministrat, personam publicam gerunt, & sicut ille salutatur Ecclesiam, ita iste Ecclesie nomine salutanti respondet. Est autem hæc saluatio propria Sacerdotis, quam cum in Africa ex præsumptione lectores usurparent, vetitum id fuit can. 4. Concilii III. Carthaginensis. Apud Græcos nullus est usus hujus salutationis, nec reperitur in eorum Liturgiis, & formula *Dominus sit semper cum omnibus nobis*, semel tantum extat in Liturgia S. Marci. Cum verò salutant populum, dicunt *pax omnibus*, sicut constat ex Liturgiis Basilii & Chrysoptomi. Hinc ipsum Chrysoptomum, sicut refert Soerates lib. 6. cap. 14. ab exilio revocatum rogabat multitudo ejus reditu gaudens, ut in Episcopali throno resideret, & pacem populo pro more precaretur. Idem quoque Chrysoptomus hom. 3. in epist. ad Coloss. de hoc ritu differens ait, *Cum ingressus fuerit is qui præest Ecclesie, statim dicit pax omnibus.* Quando sermonem facit & concionatur, *pax omnibus.* Quando benedicit, *pax omnibus.* Quando jubet osculari, *pax omnibus.* Peracto sacrificio, *pax omnibus.* Ita etiam Cyrillus in Joannem lib. 12. *Salutat discipulos usitata illa forma, pax vobis, legem veluti quandam constituens Ecclesie filii.* Quo fit, ut in sanctis potissimum conventibus & synaxibus circa ipsa mysterii initia hoc invicem dicamus. Athanasius tandem epistola ad Eustathium invehitur in quosdam Episcopos, qui cum initio sacrificii & sermonis blandum illud proferrent *pax vobis*, tragedias tamen excitabant, & alios affligebant. Ex hac Græcorum consuetudine, quæ ex Christi exemplo & doctrina traxit originem, dimanasse reor, ut etiam latini Episcopi cum prima vice salutant populum, dicant *pax vobis*, illius vocem usurpantes, cujus pontificio funguntur. Optatus Milevitanus lib. 3. *Non potuistis, inquit, prætereuntem quod legitimum est, utique dixistis, pax vobiscum. Quid salutas de quo non habes? quid nominas quod exterminasti? Salutas de pace, qui non amat.* Hujus item salutationis meminit Ambrosius, lib. de dignit. sacerdot. cap. 5. quam formulam cum quidam Episcopi præter Ecclesie consuetudinem frequentarent, adeo ut altera presbyteris communi nunquam uti vellent,

T t t

conci-